

sti u magnetnom polju nauke, (4) ukidanje svih vremena i teritorija u umetnikovoj svesti (Oto Bihalji Merin: *Jedinstvo sveta u viziji umetnosti*, Nolit, Beograd, 1974).

Jer, sudeći po ovoj pesničkoj knjizi, signalistički začini ne čine ukusnijom *Čorbu od mozga*: za ciklus *Fajfa na fircanju* ne mogu, kao već spomenuti tvorac pogovora, Veselin Ilić, reći da je to »šatrovačko svojevrsna socijalna poezija«, za ready-made poetske cikluse mogu pre reći da su vid »socijalne kontrapoezije« nego težnja za »univerzalnim i transvremenskim obrascima«, a za celu zbirku je preterano reći da je zbirka »autentične poezije«. . . Naime, i pre i posle objavljivanja *Čorbe od mozga*, bilo je ovakvih cocktail zbirki. Čini mi se da, pre svega, treba istaći u ovoj knjizi novi i celovitiji pokušaj da se da pregled raznovrsnih poetika i pesničkih postupaka, nacionalnih metajezikskih struktura; ona je i kontrapunkt svim tobožnjim zamamnim zamkama misaone poezije, novim i starim liričarima, realistima, modernistima. . .

Oslobodena lirskih apstrakcija, zaumnih i ezoteričnih slika prošlosti i sadašnjosti, bez sopstvene mitološke panorame sveta/života, ova poezija sporo, ali uporno, krči put potonjim porinućima u zbiljsko i fantastično i već opšti/komunicira s budućnošću (uvežbajte svoje jasne govore) iz istanjenih papira/podignite kineski zid/nervoznim utvarama/dok vam ugrađuju /veštačko srce/tempirano na deset godina. . . – iz pesme *Nervozno listajući*).

ANDRE GORZ: »EKOLOGIJA I POLITIKA« IRO »Prosveta«, Beograd 1982. Piše: Radivoj Stepanov

Nesumnjivo mnogopominjan, hvaljen i često osporavan, naročito posle svoje, od javnosti kontroverzno primljene knjige »Zbogom proletarijatu«, francuski marksistički pisac Andre Gorz¹, u prevodilačkim poduhvatima ranije transkribovan kao Gorc, nekad potpisivan pod pseudonimom alias Mišel Boske, kod nas se sada predstavlja novom knjigom: »EKOLOGIJA I POLITIKA«, u prevodu dvojice uglednih naučnih imena sličnog istraživačkog afiniteta – dr Ivana Stojanovića i dr Ksenije Jovanović.

Knjiga »Ekologija i politika« pokazuje nesumnjiv smisao, talenat, i rekao bih, istraživački instinkt njenog autora da uoči, i, uprkos mnogobrojnim i različitim teškoćama, uveri da homo faber, neprikosnoveni i veličanstveni stvaralac svih društvenih tvorevina, može biti zarobljen i uništen od svog sopstvenog dela ako ne upozna »i ne menja sebe, ako stalno ne definiše svoje probleme i ako je nesposoban da projektuje svoj život i razvitanak.«² Ekološka katastrofa je preteći oblak koji se već nadvija i nad čovekovu sadašnjost. Gorz je posmatra višedimenzionalno. Pri tom on ne lamentuje, mada na kraju beži u utopiju. Dobro uočava da postoje dva puta prilasku ovom problemu. Putem romantičnih ideja vratiti se majci prirodi, svinuti se pod njeno čudljivo okrilje i postati sastavni deo stihijnih prirodnih procesa i zbivanja, ili trezveno primiti činjenicu da je svakom zlu čovek sam isključivi uzročnik i vinovnik, i da se kao samosvesno biće sa takvom stvarnošću mora poneti da bi je izmenio.

Budući da stoji na tragu marksističkog shvatanja čoveka, istorije i društva, Gorz se opredeljuje za ovu drugu varijantu. Čovek nije kontemplativno već slobodno stvaralačko biće. Kao takav, neminovno uspostavlja aktivan, smisaoni odnos prema sebi i prirodnom ambijentu u kojem bivstvuje. Taj uticaj se ispoljava kroz oprirođenje čoveka i humanizovanje prirode. »Čovek je od svoga postanka imao specifičan odnos prema okruženju u kome je živio. Kao prirodno biće pokoravao se nizu zakonitosti prirode, ali je kao društveno, znači kao biće koje stvara sopstvenu sredinu, tu prirodu i menjao« (Predgovor V. Štambuka, str. 29).

Međutim, baš tom smisaonom odnosu prema sebi i svojoj prirodnoj sredini čovek je zakazivao. Epoha modernog društva, kapitalističkog i socijalističkog, predstavlja vrhunac tog nesporazuma čoveka sa sobom i svojim svetom. Šta više, moderno vreme kao da otvara poslednji čin opstanka. Svi oblici čovekovog dobročiniteljnog delovanja očas se pretvaraju u svoju sopstvenu protivurečnost, u najboljem slučaju u karikaturu; u medicini, energetici, odnosu prema životnoj sredini, itd.

Ima li tome izlaza?

»Može se reći da postoje dva pristupa u osmišljavanju čovekove intervencije u njegovu okolinu. Prvi pristup u svoje redove okuplja sve one koji kritički gledaju na uticaj čoveka na okoliš. Drugi ima manje pristalica jer zastupa ideju da nije dovoljno samo kritički raspravljati o svetu, već ga treba i menjati. To se postiže traženjem rešenja i razrešavanja društvenih protivurečnosti« (V. Štambuk, str. 10). Gorz pripada ovima drugima. Svakim delom svoje knjige »Ekologija i politika«, koja inače sadrži: uvod: Njihova i naša ekologija, prvu glavu: Ekologija i sloboda, drugu glavu: Ekologija i društvo, treću glavu: Logika sredstava, četvrtu glavu: Medicina, zdravlje i društvo, i epilog – Gorz stoji iza vodeće parole i »bojnog« poklika svog ekološkog koncepta i pokreta: »Sve dok ljudi budu zadržavali mentalitet socijalno ugroženih osoba, moći će, u najboljem slučaju da organizuju pobune, ali ne i da ostvare revoluciju« (str. 240).

Insistiranje na socijalnoj revoluciji, Gorz zapravo insistira na takvom novom društvu koje će radikalno ukinuti ekonomiju rasta kao osnovnoj društvenoj pretpostavci sveopšte ekološke krize. Ali i pored insistiranja, na temu revolucije Gorz ne daje u svojoj knjizi ni teoretska ni praktična obraz-

loženja na koji način bi se ona izvršila i tako transformisala društvo »iz društva rasta i zajednicu komuna« (str. 27).

Gorz konstatuje:

»Kapitalizam privrednog rasta je mrtav. Socijalizam privrednog rasta, koji već spomenutom kapitalizmu liči kao brat bratu, izražava nam jednu deformisanu sliku, i to ne sliku naše budućnosti, već naše prošlosti.

(. . .)

Privredni rast, koji je trebalo da obezbedi izobilje i blagostanje svih, doveo je do toga da potrebe rastu brže nego što ih je taj rast uspeo da zadovolji. On je doveo i do takvih čorsokaka koji nisu samo ekonomske prirode: kapitalizam privrednog rasta je u krizi ne samo zato što nosi karakteristiku kapitalizma već i zato što nosi karakteristiku rasta.

(. . .)

Međutim, savremenu krizu karakterišu i neke nove dimenzije koje, sem retkih izuzetaka, marksisti nisu predviđali. Ono što se dosad podrazumevalo pod rečju 'socijalizam' ne sadrži odgovore na te nove dimenzije krize kapitalizma. Reč je o krizi odnosa individua i same ekonomije, o krizi rada, o krizi našeg odnosa prema prirodi odnosa prema našem telu prema osobama drugog pola, prema društvu, prema potomstvu i poreklu, prema istoriji« (str. 41-2).

Ekološka kriza je, dakle, prvenstveni korelat i krize koncepta političkog razvoja društva. Kriza koncepta političkog razvoja društva, opet, nije samo karakteristična osobina kapitalizma, već i socijalizma. Kapitalizam i autoritarni socijalizam, koji, po Gorzu, jedino postoji, živo podgreavaju put u ekološku krizu, pošto su podjednako zarobljenici apsurdne logike o povećanju privrednog rasta.

Rešenje ekološke krize, a time i moguće ekološke katastrofe, leži, po Gorzovom mišljenju, na tri osnovna principa. Prvi princip-manje raditi, drugi-racionalnije trošiti, i treći princip-integrirati kulturu i svakodnevni život.

U okviru sedam teza Gorz dalje daje dopune pomenutim principima rešavanja ekološke krize. Najzanimljivije od ovih teza su one kad kaže da se veza između »više« i »bolje« može i mora prekinuti, jer se »bolje« može ostvarivati i s »manje«. Zatim, siromaštvo može da bude ukinuto samo ako se prestane sa »društvenom proizvodnjom retkih bogatstava. (. . .) Vredi društveno proizvoditi samo ono što nikoga ne čini ni privilegovanim ni podređenim« (str. 72). Naposljetku, Gorz, između ostalog, kaže da će proizvodnja dobara i usluga u radionicama i komšijskim kooperativima biti neograničeno raznolika i omogućiti ekspanziju sfere slobode i nestajanja robnih odnosa. To će onemogućiti ekspanziju građanskog društva, a uticati na nestajanje države i nastanak samoupravljanja.

Ona kad Gorz povezuje rešenje ekološke krize s promenama političkih odnosa u društvu i s nastankom samoupravljanja, poslednja karika njegovog ekološkog koncepta pokazuje se kao najslabija i gotovo istovremeno dovodi u pitanje celinu njegovog ekološkog sistema izlaska iz lavirinta.

Zbog čega?

Prvo, jer on put do samoupravljanja vidi u prostoj zameni oruđa i metoda proizvodnje. Socijalizam – kaže Gorz – ne vredi više od kapitalizma, ako se služi istim oruđima.³

Potom, samoupravljanje (autogestion) shvata, s jedne strane, kao specifičnu samoregulativnost u društvenim odnosima koja obezbeđuje samoodržavanje i razvijanje, a s druge strane – kao spontani proces ostvarivanja lokalnih zajednica. Stoga samoupravljanje kod Gorza ne može biti niti proizvod institucionalnog rešenja na nivou države, niti samoupravljanje može da operiše i deluje u okviru velikih institucija ili teritorijalnih jedinica.

Drugo, Gorz na ovim okolnostima nezadrživo klizi u utopiji koja, iako inovirana ispod svoje pokorice, neodoljivo podseća na već poznata socijalutopijska sanjanja. Čak i jedan poseban odeljak posvećuje »jednoj od mogućih utopija«.

Zbog čega se Gorzu ovakav istraživački i zaključni neoprez (»promašaj« bi bio stroža kvalifikacija) ne može opraštati?

Kod prve opaske ne samo stoga što je, slučajno ili namerno, potpuno zaobišao jugoslovensku praksu socijalističkog samoupravljanja kao celoviti društveni sadržaj i oblik već stoga, i baš zbog toga, što stojeći na marksističkom stanovištu, izlazak iz ekološke krize kao izlazak iz krize političkih odnosa vidi kao interes svih članova društva i klasa podjednako, a ne kao interes radničke klase, pre svega. Gorz prenebregava da se u političkom sistemu dubokog klasnog antagonizma u kontekstu klasnih pozicija na različiti način ispoljavaju težnje za prevladavanje krize.

Što se tiče druge kritičke opaske, da Gorz završava u utopiji, treba pre svega reći to da nije greh biti utopista. Ali kritička primedba se temelji na činjenici da je Gorz pobega u utopiju zato što prethodno nije bar smogao snage da svoj koncept izlaska iz ekološke krize gurne u arenu zbiljskih društvenih sukoba i protivurečnosti. Tek kad iz te kušnje dobije potrebne elemente za potvrdu ili odbacivanje prethodno zamišljenih postavki, imao je razlog, ako ne i pravo, da se prepusti utopijama.

Naposljetku treba priznati i ovo. Uprkos svim pomenutim slabostima, knjiga »Ekologija i politika« Andre Gorza ne može razočarati ni slučajnog, ni namernog čitaoca. Ona izlaže pregršt zanimljivih ideja, nudi obilje informacija i svežih podataka i ogleda se izuzetnim pimerom kao se jedna ideja može zaneseno slediti, ako se njom iskreno i oduševljeno.

¹ Andre Gorz je autor nekoliko zapaženih studija: *Reforma i revolucija* (1969), *Ekologija i sloboda* (1977), a takođe velikog broja novinskih članaka.

² Jovan Đorđević: *Ustavno pravo*, Beograd, Savremena administracija, 1976, str. 415.

³ »U odsustvu nekog drugog izbora, još uvek više vredi nuklearni kapitalizam od nuklearnog socijalizma, jer će prvi manje opteretiti budućnost«. (Vidi: str. 50).